

RECENZE A REFERÁTY

Paweł Smoczyński: Przyswajanie przez dziecko podstaw systemu językowego. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Wydział I, Nr 19. Łódź 1955.

Po záslužné práci Leona Kaczmarka (*Kształtowanie się mowy dziecka*, Poznań 1953; srov. *Slovo a slovesnost* XV, 1954, 178—182) dostává se nám do rukou další větší polská práce pedolinguistická. Studie je založena na systematickém pozorování mluvního vývoje dvou dětí autorových (Anna, nar. 6. 3. 1947; Pavel, nar. 2. 3. 1948), při čemž autor užil i zkušeností, které získal pozorováním vývoje řeči svých dvou starších dětí (Ondřej, nar. 1944, Vojtěch, nar. 1945).

Opíraje se o učení Pavlovovo a o důkladnou znalost literatury, ukazuje Smoczyński, jak pomocí řeči vrůstá individuuum do kolektivu. Sleduje tento vývoj ve třech etapách, na které jej rozděluje a jimž věnuje jednotlivé části svého spisu: první rok života, období mezi prvním a druhým rokem, období mezi druhým a třetím rokem života. Bohatý a pečlivě sebraný materiál, konfrontovaný s vybranými a utříděnými doklady z prací jiných autorů, především slovanských, umožňuje autorovi ukázat, jak dítě spojuje zprvu zvuky řeči s určitými situacemi a teprve později dochází k identifikaci slov. Děje se to za pomoci a pod přímým vlivem řeči prostředí, v němž dítě vyrůstá. Samo by se dítě k sdělovací funkci řeči nikdy nedopracovalo. První hlasové projevy dítěte jsou „monology“ a teprve později jsou jeho mluvní projevy dialogy. Mluvní vývoj dítěte souvisí totiž těsně s vývojem jeho myšlení, jež opět se rozvíjí na podkladě řeči. Proto v pečlivých zápisech o prvních krucích dítěte k navázání kontaktu s okolím pomocí řeči jsou tu zaznamenány i situace, za nichž k mluvnímu projevu došlo, případně na jaký mluvní projev dospělých dítě reagovalo. (Přihlížení k těmto okolnostem zdůraznil také Marcel Cohen ve své práci „*Sur l'étude du langage enfantin*“, Paris 1952, str. 189 n.; srov. *Časopis pro mod. filologii* 36, 1954, 115—117.) Ukazuje přitom (proti Sternovi a Bühlerovi), že při studiu dětské řeči nelze se soustředit jen na pozorování růstu slovní zásoby a gramatisace řeči, nýbrž, že je nutné si všimnout také ostatních momentů sblížení a konečně ztotožňování dětských mluvních projevů s řečí okolí.

Hodně místa je věnováno analýze řeči dětské s hlediska fonetiky a fonologie. V prvním údobí jsou dětské hlasové projevy (ať už jde o křik nebo o broukání) pouhými reflexy. Jen ve spolupráci s okolím mohou dostat význam signálů, a to ve spojení s mimikou a s gestikulací, již ostatně užívají i dospělí. Zvláště často doplňují dospělí svou řeč těmito prostředky hlavně při hovoru s dětmi, kde užívají nejen zvláštního způsobu mluvy, ale i specifické mimiky a gestikulace. (Také tuto myšlenku vyslovil M. Cohen, l. c.) Při tom Smoczyński upozorňuje — a zdá se mi, že plným právem — na to, že někteří autoři přeceňovali význam zrakového analyzátoru pro vývoj artikulovaných hlásek. Tak na př. rozdíl v tvoření hlásek **p-h-m** nebo **t-d-n** nelze odzírat (touž myšlenku jsem vyslovil již ve své knížce *O mluvním vývoji dítěte*, Praha 1948, str. 26); nadto podle pozorování autorova děti zpočátku artikulují — na rozdíl od dospělých — **t** a **d** s hrotem jazyka opřeným o dolní zuby. Fonetický rozdíl mezi křikem a broukáním lze určit zhruba tím, že v křiku převládají prvky vokalické, kdežto v broukání se objevují i elementy konsonantické. Když začne dítě užívat prvních slůvek, velmi často jsou v nich diferencována homonyma, která vznikají v jeho realizacích zjednodušováním hláskových skupin a zkracováním delších slov, melodií za současné pomoci gest. Dětské zápolení se správnou realizací fonetickou pak vykládá autor nejen obtížemi artikulacními, nýbrž i nedostatečným dosud zvládnutím schopnosti rozlišovat jednotlivé fonémy.

Rozbíraje pak kriticky Jakobsonovu thesei, že vývoj fonémů v dětské řeči se děje stupňovitě stálou diferenciací fonémů základních opocis, velmi správně upozorňuje, že dítě je postaveno nejen před úkol chápání fonémů, ale i celé struktury jazyka (vydělení jednotlivých slov z promluvy, uvědomění flexe, pochopení morfonémů) i pochopení funkce přízvuku. Nedostačnou techniku ve fonetických realizacích dítě vyvažuje krátkou pauzou na místě vypuštěného fonému nebo náhradním dloužením. Pro toto dloužení předcházející hlásky (s vyloučením dloužení vlivem emfaze, které se dá snadno rozpoznat) se tu uvádí řada dokladů z řeči obou dětí i doklady z řeči dětí, vyrůstajících do prostředí jiných jazyků. Za důkaz fonologického chápání jazyka pokládá se také zanikání reduplikace jednoslabičných slov.

V tomto období vývoje lze zjistit v řeči dítěte tyto charakteristické rysy: hojně asimilace (jev specifický pro dětskou řeč), metathese a konečně i zkracování delších slov. Tu je autor přesvědčen, že dítě, krátíc delší slova, podržuje vždy slabiku přízvuknou. Připomíná, že Jespersen (Die Sprache, 86) pominul u toho jevu vliv přízvuku, a sám se snaží dokázat na dokladech z řeči dětí polských, ruských, bulharských, německých i českých, že dítě vždy podržuje slabiku přízvuknou. Avšak mnohé doklady zde uváděné nelze pokládat za průkazné. Neboť většinou jde o slova trojslabičná, z nichž dítě podržuje dvě poslední slabiky. Musí tedy být zachována v polštině slabika přízvukná, protože je druhá od konce. Podobně je tomu i u mnohých příkladů z bulharštiny, z ruštiny a z němčiny, kde často náhodou jde o slovo s přízvukem na konci slova. (Tak na př. *śaka* — owsianka, *śina* — maszyna, *ćina* — godzina, *boni* — боніони, *selo* — селцо, *kači* — качи, *paki* — папи, *ko* — молоко; *ane* — Marianne, *tété* — Universität.) Pokud se uvádí pět příkladů, které z mé práce (Fonetická studie o dětské řeči, Praha 1948), Smoczyński vyhledal, aby dokázal, že dítě podrželo začátek slova (vlivem přízvukné počáteční slabiky), je nutno vyloučit slůvka „ela“, „ero“, a „ktyti“ (elektrika, aeroplán a kytička). Dítě totiž slyšelo tato slova ve formě zjednodušené dospělými. (To je ve shodě s myšlenkou Jespersenovou, který je přesvědčen, že dospělí při krácení slov podržují jejich začátky. — Všech těchto výrazů užívají dospělí běžně v Praze při styku s dětmi.) Výraz „kululú“ pak je interjekce, již sotva lze užít na důkaz ve stejné rovině jako ostatních druhů slov. A konečně slůvko „láló“ (Kájovi) je vlastní jméno dítěte, tedy opět případ ne dost vhodný pro srovnávání s ostatními slovy. Nezbude tedy po tomto výkladu závažný doklad ani jeden. (Současně se tu však ukazuje, jak je nutné při dokladech vždy uvádět i fonetické realisace, které byly dítěti vzorem.) Bude tedy přece jen asi lépe zachovat výklad Jespersenův, podle něhož dítě podržuje konce slov (nebo snad bychoť mohli říci: konce mluvních taktů). Děje se to pravděpodobně vlivem echolalie, o jejíž velké frekvenci v tomto období vývoje dětské řeči se Smoczyński zmiňuje. (Sám rozlišuje — na str. 35 — *echolalii* jako okamžité opakování a *metatalii* jako opakování podle vzpomínky.) Tak by se snad dalo vysvětlit i to, že často dítě vynechává jen první souhlásku slova: *abát* — kabát; *ima* — zima; *úška* — nóżka; *apo* — chapeau; *ako* — gâteau, atd., atd. (Srov. SPFFBU IV/A, 3, 1955, 96.) Snad další podrobná zkoumání, jichž se lze při současném zájmu o tuto tematiku nadít, pomohou i tuto otázku rozřešit. Zatím však autorovo tvrzení (str. 206): „zasada oddawania połączeń wielozgłoskowych przez połączenia dwuzgłoskowe z regularnym uwzględnieniem sylaby akcentowanej“ se mi zdá závěrem poněkud předčasným a ne dosti prokázaným. A to tím spíše, že přízvuk napodobí dítě správně hned od prvopočátků svých mluvních projevů (tak jako druhý modulační faktor souvislé řeči, melodii). Kladl bych proto jeho povědomí do řeči dítěte mnohem dříve než až do tohoto období, jak to činí Smoczyński (l. c.: „W rezultacie owaładneło dziecko taką istotną cechą systemu fonologicznego, jaką jest organizująca rola akcentu wyrazowego.“).

Práce se však neomezuje jen na otázky fonetiky a fonologie. Hojnost místa je věnována růstu slovníku a to opět s přihlédnutím k jiným pracím, z nichž autor pečlivě údaje vybral a někde sám utřídil pro řešení této otázky. Ukazuje tu, jak prvotní dětská mluva emocionálně volitionální obsahuje mnoho interjekcí, substantiv a částic; teprve později vlivem růstu převahy sdělovací funkce promluvy se objevují ostatní slovní druhy.

Také otázky syntaxe je tu věnována pozornost, sleduje se vývoj jednotlivých pádů a časů, nezapomíná se ani na otázky sémantické. Všechny své výklady doprovází autor velkým množstvím dokladů, které budou vitaným pramenem nejen pro další práce problematiku lingvistickou nebo pedolinguistickou, nýbrž i pro studium vývoje dětské psychiky. Je to práce vzniklá z velké péle, pracovaná s velkou svědomitostí, přinášející nové pohledy i podněty.

Karel Ohnesorg

Eino Nieminen: Beiträge zur altpolnischen Syntax. I. Helsinki 1939, str. 132; II. Helsinki 1950, str. 169 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, tom. 43,3 a 63,4.)

Dva svazky příspěvků ke staropolské skladbě, o kterých referujeme, netvoří ještě uzavřený celek — v brzké době k nim má přibýt svazek třetí. Zatím je v nich středem autorovy pozornosti vztahné co a jeho rozšíření do funkce absolutivního relativu. Celé dílo však bude zřejmě podrobným popisem vývoje vztahných vět v období staropolském. Zvláštní pozornost je věnována přechodu tážacích zájmen ve vztahná a jejich postupnému šíření.

To je otázka stále živá a nedorěšená. Nieminenova práce zde bude důležitým přínosem nejen novými výklady, ale především svým bohatým, pečlivě utříděným a podrobně popsaným materiálem. Zároveň je velmi cenným přínosem k polské historické skladbě — vždyť dosud platí, že „skladniowych monografii o staropolszczyźnie prawie nie posiadamy“.¹